

Date: 23rd August-2026

**ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQ
MADANIYATI VA IJODIY YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH
MASALALARI**

Eraliyeva Dilorom Ergashboyevna

"Tabiiy va aniq fanlar"ga ixtisoslashtirilgan

S.H.Sirojiddinov nomidagi Respublika

akademik litseyi ona tili va adabiyot

fani bosh o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili va adabiyot fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish va ijodiy yozish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Maqolada og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, insho, esse, ijodiy matn yaratish kabi mashg'ulot turlarining o'quvchi tafakkuriga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, nutq odob-axloqi va matn yaratish mahoratini shakllantirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, adabiyot ta'limi, nutq madaniyati, ijodiy yozish, insho, matn yaratish, lug'at boyligi, og'zaki nutq, yozma nutq, tafakkur rivoji.

Til — millatning ma'naviy boyligi va fikr ifodalash quroli bo'lib, uni to'g'ri, ravon va madaniyatli qo'llay olish har bir insonning intellektual saviyasini belgilovchi muhim ko'rsatkichdir. Ona tili va adabiyot darslarining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mustahkam nutq madaniyatini shakllantirish va ularni erkin, mazmunli fikr bildirishga o'rgatishdan iboratdir.

Bugungi kunda o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida qashshoqlik, fikrni izchil bayon eta olmaslik, so'z boyligining cheklanganligi kabi muammolar kuzatilmoqda. Bu esa ularning nafaqat ona tili darslarida, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda va kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham qiyinchiliklarga sabab bo'lmoqda. Shu boisdan nutq madaniyati va ijodiy yozish ko'nikmalarini shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Maqolaning maqsadi — ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning nutq madaniyati va ijodiy yozish ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali yo'llarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Nutq madaniyati va yozma ijod masalalari pedagogika va metodika sohasida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Mahalliy metodistlarning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, o'quvchining nutqi uning fikrlash darajasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, nutq boyligini oshirish orqali tafakkurni ham rivojlantirish mumkin.

Adabiyotshunos va metodistlarning ishlarida insho yozish jarayoni shunchaki topshiriqni bajarish emas, balki o'quvchining shaxsiy dunyoqarashi, hissiy kechinmalari va tahliliy fikrlashini namoyon etish vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, ko'plab

Date: 23rd August-2026

tadqiqotchilar an'anaviy insho mavzularining shablonlashib qolgani, bu esa o'quvchi ijodkorligini cheklashi mumkinligini ta'kidlaydilar.

Xorijiy tajribada, xususan, "yozma nutqni rivojlantirish" (writing workshop) yondashuvi doirasida o'quvchilarga erkin mavzu tanlash, qoralama matn yozish va uni qayta ishlash bosqichlari orqali ijodiy yozishni o'rgatish keng qo'llaniladi. Bunday yondashuv o'quvchida matn yaratishning yagona to'g'ri usuli emasligini, balki u ijodiy jarayon ekanligini anglashga yordam beradi.

Shuningdek, bir qator tadqiqotlarda o'qish va yozish o'rtasidagi uzviy bog'liqlik alohida ta'kidlanadi: ko'p va sifatli o'qigan o'quvchining lug'at boyligi kengayadi, bu esa uning yozma nutqiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutq madaniyati — bu fikrni to'g'ri, aniq, ravon va vaziyatga mos tarzda ifodalay olish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: To'g'rilik — adabiy til me'yorlariga rioya qilish; Aniqlik — fikrni tushunarli va noaniqliklarsiz bayon etish; Boylik — lug'at zaxirasining kengligi va uni o'rinli qo'llash; Ifodalilik — nutqning ta'sirchan va jonli bo'lishi; Odob — muloqot vaziyatiga mos uslub va ohangni tanlash.

Ushbu tarkibiy qismlarni shakllantirish maqsadli va tizimli pedagogik ish talab etadi.

Og'zaki nutqni rivojlantirishda quyidagi mashg'ulot turlari samarali hisoblanadi: Munozara va bahs mashg'ulotlari — o'quvchi o'z fikrini himoya qilish, dalil keltirish va boshqa fikrga hurmat bilan qarashni o'rganadi; Qayta hikoyalash — badiiy asar mazmunini o'z so'zlari bilan izchil bayon etish; Ta'riflash mashqlari — biror voqea, manzara yoki qahramonni batafsil tasvirlash; Rolli muloqotlar — turli vaziyatlarda muloqot ko'nikmalarini mashq qilish.

Bunday mashg'ulotlar o'quvchida faqat to'g'ri gapirish emas, balki tinglovchiga mos, mantiqiy izchil nutq qurish ko'nikmasini shakllantiradi.

Ijodiy yozish ko'nikmalarini shakllantirishda insho, esse va erkin mavzudagi ijodiy matnlar muhim o'rin tutadi. Bunda quyidagi bosqichma-bosqich yondashuv samarali natija beradi:

1. G'oyalar to'plash bosqichi — mavzu yuzasidan fikrlarni erkin tarzda yig'ish (aqliy hujum, klaster);
2. Qoralama yozish — fikrlarni tuzilishga solmasdan qog'ozga tushirish;
3. Tahrir va qayta ishlash — matn tuzilishi, mantiqiy izchillik va til me'yorlarini tekshirish;
4. Yakuniy variant va taqdimot — tayyor matnni sinfda o'qib berish yoki almashish.

Bu jarayon o'quvchiga yozishning bir martalik emas, balki bosqichma-bosqich ijodiy jarayon ekanligini his qildiradi va matnga tanqidiy nazar bilan qarashga o'rgatadi.

Badiiy asarlarni o'qish o'quvchi lug'at zaxirasini boyitishning eng tabiiy yo'lidir. O'qituvchi asar ustida ishlash jarayonida yangi so'z va iboralarni alohida ta'kidlab, ularning ma'nosi va qo'llanilish o'rnini tushuntirishi, o'quvchilardan ushbu so'zlarni o'z nutqida

Date: 23rd August-2026

qo'llashni talab qilishi lozim. Bu usul so'zning shunchaki yodlanishi emas, balki amaliy nutqda faollashuviga xizmat qiladi.

XULOSA

Ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning nutq madaniyati va ijodiy yozish ko'nikmalarini shakllantirish ta'limning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Og'zaki nutqni munozara, qayta hikoyalash va ta'riflash mashqlari orqali, yozma nutqni esa bosqichma-bosqich ijodiy yozish jarayoni orqali rivojlantirish yuqori samara beradi. Badiiy asarlar bilan tizimli ishlash o'quvchi lug'at boyligini oshirish uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda o'qituvchilar tomonidan ijodiy yozish mashg'ulotlarini muntazam tashkil etish, o'quvchilarga erkin mavzu tanlash imkoniyatini berish va ularning yozma ishlarini konstruktiv baholash tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mahmudov N. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. — Toshkent: O'zbekiston, 2019.
2. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva D. Adabiyotni o'qitish metodikasi. — Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
3. Qosimova K. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: Fan, 2018.
4. Rahmonov A. O'quvchilarda ijodiy yozish ko'nikmalarini shakllantirish // Xalq ta'limi jurnali. — 2021. — №5. — B. 38-44.
5. Nazarova Sh. Nutq o'stirish mashg'ulotlarining amaliy asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
6. Graves D.H. Writing: Teachers and Children at Work. — Heinemann, 1983.
7. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
8. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining ta'lim standartlari to'g'risidagi hujjatlari. — 2022.

